

ЗАПИСИ О ПАНДЕМИЈИ КОВИД-19 И КАКО ИХ САЧУВАТИ

Анстракт: Пандемија Ковид-19 узрокована корона вирусом поставила је велике изазове пред цело човечанство, јер је утицала на све сфере јавног и друштвеног живота. Отказивање културних догађаја у присуству великог броја људи дешавало се готово свакодневно, музеји, изложбе, културне манифестације, фестивали, сајмови привремено или трајно су морали да прекину свој рад. Како рад у архивима прилагодити новонасталој ситуацији? Како су људи из области културе, где се активности спроводе у непосредном контакту и где је важна интеракција између људи и публике, пребацили своје активности на дигиталну платформу? Шта се дешава са великом количином информација и записа у вези са пандемијом Ковид-19 и како их сачувати? Шта нам показују нека ранија искуства у вези са епидемијама? Ово су само нека од питања на која ћемо покушати да дамо одговоре.

299

Кључне речи: *Записи о пандемија Ковид-19, пандемије, архиви, Министарство културе, Интернет, веб-записи*

УВОД

Пандемија Ковид-19 проглашена је глобалном кризом јавног здравља у марту 2020. године. Цео свет се суочио са чињеницом да се морамо прилагодити пандемији у циљу спречавања ширења вируса и заштите здравља људи. Већина земаља ради на томе да одржи свој здравствени систем, да развије што бољу и ефикаснију мрежу за прикупљање и обраду података у вези са пандемијом Ковид-19 и да на тај начин благовремено и тачно информише јавност о самој епидемији и начину спречавања њеног ширења. Пред свима нама се одједном створила велика количина података не само о броју заражених и умрлих, већ и подаци о самом вирусу, превентиви, начину лечења, вакцинама, току болести и њеним последицама. У новонасталим околностима флексибилност и брзина у преношењу информација и података постали су кључни за постизање што боље информисаности, али се истовремено појавило и важно питање како прилагодити начин чувања великог броја информација и записа о Ковид-19 брзини њиховог пристизања.

Почетак пандемије значио је и затварање институција културе и проналажење нових начина коришћења услуга које су до тада пружале. Након проглашења карантина музеји, позоришта, галерије, архиви, библиотеке, концертне дворане и сајмови отказали су своје активности. У тренутку када физички приступ више није

¹ виши архивист, m.bogosavljevic@archives.org.rs

био могућ културни сектор је морао да прилагоди свој рад и омогући индиректни приступ својим корисницима, односно публици, применом интернет технологија.

Каква су ранија искуства у вези са пандемијама, на који начин су се институције културе прилагодили новонасталој ситуацији и како да сачувамо записе у вези са пандемијом Ковид-19 само су нека од питања на која ћемо покушати да дамо одговоре.

ПРЕТХОДНА ИСКУСТВА И ПАНДЕМИЈА КОВИД-19

Историјати прошлих епидемија помогли су да се боље схвати пандемија Ковид-19 која је у пролеће 2020. године захватила цео свет. Резултати научноистраживачких напора на проучавању болести и пандемија у ранијим временима значајни су за савремено одређивање према појави глобалне заразе. Радови лекара, научника, историчара о прошлим епидемијама, од колере до малих богиња, грипа и дечије парализе, као што су књига Лауре Спини (*Laura Spinney*) *Бледи јахач: шпански грип из 1918. и како је променио свет*, али и друге, нуде важне податке о ширењу, методама сузбијања, окончању и последицама епидемија.²

Шта нам показују нека ранија искуства у вези са епидемијама?

Библиотека и архив Канаде (*Library and Archives Canada*) 2012. године није прихватио да у своју библиотеку и архив уврсти истраживачке радове Ајлин Петигру (*Eileen Pettigrew*). У својој књизи *Тихи непријатељ: Канада и смртоносни грип 1918.* она је изнела податке о искуствима Канаде током пандемије грипа 1918. године. Иако одбијена од стране Библиотеке и архива Канаде књига је сачувана у Покрајинском архиву Њу Брунсвика (*New Brunswick*), где је сада јавно доступна.³

Утицајни амерички историчар Алфред Крозби (*Alfred W. Crosby*) указао је на чињеницу да историја 20. века није запамтила пандемију грипа из 1918. године која је убила најмање 50 милиона људи и да је стога добила надимак „заборављена“⁴. Крозби за то даје једноставно објашњење – у свом историјском контексту, грипу је недостајала упечатљивост: колико год да је било страшно, смртни случајеви од њега били су мање уочљиви (тј. мање вредни пажње) него приче о херојским погибима на ратиштима Првог светског рата. Поред тога, подаци о пандемији грипа из 1918. године остали су у сенци и зато што су архивски извори за историју пандемијског грипа мање обимни и мање доступни него било која друга грађа.⁴

Поједини аутори попут Шина Риса (*Sian Reece*), Колина Брауна (*Colin S. Brown*) и многих других анализирали су искуства у борби са епидемијама са ширег аспекта. У чланку Мултидисциплинарни одговор Велике Британије на епидемију еболе⁵ они су сажели податке и спровели анализу одговора на епидемију еболе не

² Laura Spinney, *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*, New York: Public Affairs, 2018.

³ Eileen Pettigrew, *Silent Enemy: Canada and the Deadly Flu of 1918*, Regina: Western Producer Prairie Books, 1983.

⁴ Alfred W. Crosby, *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003²

⁵ Reece S, et al. *The UK's multidisciplinary response to an Ebola epidemic*. Clin Med (London)

само са становишта активности здравствене службе, већ и у погледу реакције и учешћа других релевантних чинилаца у Великој Британији попут, рецимо, војске.

Свест о томе да епидемије имају дубљи и далекосежнији значај по друштва у целини почела је да сазрева и превазилази уже стручни оквир здравствених система. О томе сведоче бројне анализе о утицају епидемија попут еболе и птичјег грипа на све аспекте живота једног друштва. Један од многобројних радова на тему епидемија је и рад др Александра Јазића *Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење*⁶ који се не односи само на здравствене институције, већ и на утицај на појединца и његово окружење. Аутор на основу анализе претходних случајева закључује: „Ванредне ситуације не угрожавају само људске животе, већ и материјална добра, животиње и културну баштину. Ипак, још једна појава неминовно прати ванредне ситуације, а то је нестабилност државе и друштва.“⁷

ПРИЛАГОЂАВАЊЕ ИНСТИТУЦИЈА КУЛТУРЕ НОВОНАСТАЛОЈ СИТУАЦИЈИ - ПАНДЕМИЈИ КОВИД-19

Унеско (UNESCO) је 2020. године у сарадњи са Заводом за проучавање културног развитака, Националном платформом Креативна Србија и Министарством културе и информисања, а уз помоћ Привредне коморе Србије спровео истраживање Социо-економска процена утицаја Ковид-19 на културни и креативни сектор у Србији (*Socio-economic Impact Assessment of COVID-19 to Cultural and Creative Sectors in Serbia*). Истраживање је обухватило више од 560 културних институција и преко 6000 предузећа у културном и креативном сектору. Резултат истраживања је потврдио почетну тезу да је корона снажно погодила све институције културе. Скоро 51% установа културе у Србији било је принуђено да ради у измењеном режиму, а 49% је привремено затворено, док су запослени радили од куће. Истраживање показује и да се 73,1% установа културе и 53,3% испитаника из креативног сектора прилагодило новонасталој ситуацији пребацујући своје садржаје на онлајн платформе. Они су својој публици понудили бројне бесплатне дигиталне материјале, попут снимака позоришних представа, перформанса, виртуелних тура, концерата, дигитализованих архива или аудио-књига.⁸

Архиви су у првом налету пандемије Ковид-19 били затворени, али су касније отворили своја врата са могућношћу да ограничен број истраживача може да користи њихове услуге.⁹ Читаонице су радиле, а неке и даље раде са смањеним капацитетом, те многи корисници чекају месецима да дођу на ред и истражују у архивима.

2017; <https://www.rcpjournals.org/content/clinmedicine/17/4/332> (приступљено 23. новембра 2021)

⁶ Александар Јазић, *Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење*, Безбедност, Београд, 2017, вол. 59, 119-141.

⁷ Исто, 120.

⁸ Corporate author, *Socio-economic impact assessment of Covid-19 to cultural and creative sectors in Serbia*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374798> (приступљено 11. новембра 2021)

⁹ <https://arhivsr Srbije.rs/novosti/125/kompletna-objava> (приступљено 11. децембра 2021)

У таквим, ванредним околностима, подршка државе институцијама културе је од посебне важности. Министарство културе и информисања Републике Србије 16. марта 2020. године упутило је препоруку установама културе да се грађанима омогући доступност дигиталних садржаја.¹⁰ Препорука подразумева да установе културе материјал у дигиталном облику (виртуелне туре, дигитални аудио и видео-материјал, фотографије, текстове, 3Д скениране објекте и др.) постављају на интернет презентације, друштвене мреже, интернет канале и др. На сајту Министарства културе и информисања Републике Србије може се пронаћи комплетан списак свих доступних онлајн културних садржаја заједно са линковима.¹¹ Министарство је покренуло и претраживач културног наслеђа са циљем да се најширој јавности представе разноврсни дигитализовани фондови и обезбеде информације о наслеђу које чувају библиотеке, архиви, музеји, галерије, заводи за заштиту споменика и друге институције културе. Подаци се прикупљају на основу јединственог софтверског решења које користе све институције културе које се брину о наслеђу. На једном месту налазе се обједињени подаци, а уношењем кључне речи добијају се вредносне информације о задатом појму.¹²

У складу са препорукама Министарства културе и информисања Републике Србије, а у вези са пандемијом Ковид-19, архиви у Србији су се трудили да употпуне своје сајтове информацијама о раду, приступу грађи, библиотекама и читаоницама за време пандемије Ковид-19. На веб-сајту Државног архива Србије се, поред основних података о установи, налазе информације о архивској грађи, архивској делатности, подаци о задужбинама, као и информације о активностима за време пандемије Ковид-19.¹³ У 2019. години усвојено је јединствено софтверско решење АРХИС (јединствени информациони систем за дигитализацију, управљање и чување архивске грађе) које је имплементирано у све архиве у Србији. Државни архив Србије је претходних година радио на развоју АРХИС-а, развоју подсистема (сређивање и обрада, преузимање и смештај, конзервација, библиотека, дигитализација, шифарници, регистар архивске грађе, микрофилм, спољна служба, издања) који су тестирани у оквиру Архива Србије, као и на уносу већ сређених фондова, док ће се у будућности фондови, збирке и документа уносити директно. У питању је дуг процес дигитализације који ће омогућити онлајн доступност података из свих архива у Србији.

Чињеница је да су многи архиви објавили издања својих часописа на интернету: Архив Војводине – *Архивум*¹⁴, Архив Пожаревца – *Записи*¹⁵, а Архивистичко друштво Србије – *Архивски Гласник и Зборник архивистичког друштва Србије*.¹⁶ Историјски архив Суботица поседује Е-архиву са спискови-

¹⁰ <https://kultura.gov.rs/vest/1637/preporuka-ustanovama-kulture-da-se-gradjanima-srbije-omoguci-dostupnost-digitalnih-sadrzaja.php> (приступљено 11. децембра 2021)

¹¹ <https://kultura.gov.rs/tekst/250/republicke-> (приступљено 11. децембра 2021)

¹² <https://kultura.rs/> (приступљено 11. децембра 2021)

¹³ <https://arhivsrbiye.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)

¹⁴ <https://arhivvojvodine.org.rs/sr/desavanja/desavanja-arhiv/1445-pokrenut-portal-arhivum> (приступљено 25. октобра 2021)

¹⁵ <https://arhivpozarevac.org.rs/IzdavackaDelatnost.html> (приступљено 21. октобра 2021)

¹⁶ <http://arhivistickodrustvosrbije.org.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)

ма црквених матичних књига и сумарним пописима црквених матичних књига¹⁷ која је добила на значају током периода највеће изолације узроковане пандемијом Ковид-19. Велики број институција културе (Архив Војводине, Народни музеј Београд, Народни музеј Лесковац, Народни музеј Панчево, Библиотека града Београд и др.) прикључио се порталу Дигитална солидарност који има за циљ да се на једном месту објаве све информације о бесплатним платформама за учење на даљину, раду од куће, бесплатним онлајн књигама, курсевима, филмовима, музици, документима и др.,¹⁸ што је такође било од великог значаја за кориснике онлајн садржаја у време пандемије.

ЗАПИСИ О ПАНДЕМИЈИ КОВИД-19 И КАКО ИХ САЧУВАТИ?

Подршка државе и свих релевантних институција културе од великог је значаја за сврсисходно и свеукупно прикупљање записа о пандемији Ковид-19. Чување записа и података није само проблем државе и Владе, већ свих институција – од комерцијалних и истраживачких, па све до образовних. С обзиром да ће последице пандемије бити далекосежне, важно је да све институције уоче важност правилног управљања подацима и документима.

За архиве су кључне три ствари за спровођење што обухватнијег прикупљања записа у вези са пандемијом Ковид-19:

- ангажовање архива као институције је од суштинског значаја за очување података о пандемији Ковид-19;
- усклађеност са одговарајућом праксом, стандардима, прописима и законима;
- обезбеђивање финансирања како би се ојачали инфраструктура и ресурси архива као потенцијални центри за депоновање, чување и приступ подацима и записима.

Један део релевантних чланака, анализа и студија о пандемији Ковид-19 искључиво се може наћи на интернету. У питању су портали озбиљних научних институција, часописа или асоцијација. Објективно, тај вид издаваштва је већ дуже време у порасту, те се не може занемарити чињеница да је реално велики проценат битних записа присутан у тзв. виртуелном домену. Чињеница је да не постоје никаква правила нити гаранције колико дуго ће ти записи бити доступни на порталима на којима су објављени.

Власници и модератори веб-сајтова на којима се објављују такви записи немају обавезу да воде рачуна о њиховом појединачном значају, тако да се они њиховим чувањем баве само онолико колико је то у складу са неким устаљеним стандардима и материјалним могућностима. Могућност да ће ти записи бити обрисани ради уштеде простора сасвим је реална. Логично се намеће решење да архиви, као у случају папирних записа, преузму активну улогу у прикупљању и чувању релевантних веб- записа. Требало би узети у разматрање да ли се и на веб-

¹⁷ <https://suarhiv.co.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)

¹⁸ <https://www.digitalnasolidarnost.gov.rs/> (приступљено 25. октобра 2021)

записе може применити Закон о архивској грађи и архивској делатности¹⁹ по коме се све што једно правно лице производи може сматрати потенцијалном архивском грађом, те као такво подлеже одредбама Закона по питању чувања.

За спровођење веб-архивирања потребно је развијати системски програм који може да олакша његову примену. С једне стране важна је финансијска подршка како би институције културе могле дугорочно да спроводе веб-архивирање, док би, с друге стране, запослени у архивима и библиотекама морали би да искористе могућност приступа виртуелном окружењу и да се упознају са разним платформама као што су:

- платформа за организовање семинара која је заснована на интернету, а може се користити и за одржавање састанака на мрежи, конференције;
- софтвер за вебинар који пружа интерактивне функције у реалном времену као што су комуникација више клијената, разговори уживо, питања и одговори, дељење екрана и сл.;
- линкови за преузимање информација.

Пошто код сваке пандемије први удар прима здравствени систем, природно је да запослени у здравству први увиђају потребу да концентришу и обраде што више релевантних податка како би што брже спремили одговор на здравствену кризу. Један од таквих примера је програм који спроводи Национална медицинска библиотека САД (*National Library of Medicine*). На сајту Националне медицинске библиотеке обједињена су ранија искуства у вези са епидемијама. На захтев ове институције, организација Archive-It скупља и архивира све важне чланке, податке, извештаје на тему великих епидемија, али и других важних података у вези са болешћу. Колекција се састоји од преко 12.000 веб-извора које је архивирала Национална медицинска библиотека почевши од 2014. године, а у вези са глобалним здравственим догађајима, укључујући и пандемију Ковид-19. У архиву су укључене веб-странице и подаци са друштвених мрежа владиних и невладиних организација, новинара, здравствених радника и научника широм света, са циљем прикупљања и очувања разноликости података. Архивирани веб-странице углавном су на енглеском језику.²⁰

Иако је важност таквих информационих система за медицинску струку очигледна, остаје отворено питање налажења адекватних одговора у вези са пандемијама са становишта ширег друштвеног аспекта. Снажан утицај драматичних промена у животима појединаца, односно организацији живота читавих друштава, и раније је био очигледан, као на примеру пандемије птичјег грипа. Међутим, о томе се почело озбиљно водити рачуна у најширем могућем смислу тек од пандемије Ковид-19. Тако су у појединим земљама, као у Великој Британији, врло рано приступили на највишем академском нивоу анализи пандемије на друштво, те су као део тих напора сачинили и врло детаљан извештај Британске Академије: Ковид декада: *разумевање дугорочног* утицаја Ковид-19 на друштво. У извештају се истичу важност обавештавања становништва и управљање информацијама, па

¹⁹ Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2020.

²⁰ <https://archive-it.org/organizations/350> (приступљено 18. новембра 2021)

се између осталог наводи следеће: „Саопштавање информација о вирусу и мерама које су предузете за борбу против пандемије од кључног је значаја за избегавање негативних здравствених исхода и понашања повезаног са ширењем дезинформација путем друштвених мрежа и других медија. [...] Указује се прилика да се на основу научених лекција створи побољшана међујезичка и међукултурна здравствена комуникација заснована на доказима, како би се побољшао будући одговор на пандемију и смањење здравствених неједнакости.“²¹

Конзорцијум европских архива података друштвених наука (*Consortium of European Social Science Data Archives - CESSDA*), заједно са својим члановима – архивима податка друштвених наука из већине европских држава, врло брзо је након почетка пандемије иницирао стварање посебне колекције података на тему Ковид-19. Они су као институција од паневропског значаја преузели улогу координације прикупљања података у вези са пандемијом Ковид-19 и њиховог обједињавања у свом каталогу података. Ради лакшег приступа потенцијалних истраживача они су направили и посебну веб-страницу на којој, између осталог, стоји: „КЕАПДН (CESSDA) каталог података је платформа за истраживаче који желе да пронађу и поново искористе податке за истраживања друштвених и хуманистичких наука. Он садржи метаподатке истраживања у фондовима чланова Конзорцијума. Сами фајлови са подацима доступни су у свакој појединачној архиви података. Сви метаподаци у вези са Ковид-19 биће прикупљени у овај каталог података чим постану доступни члановима КЕАПДН (CESSDA).“²²

Увиђајући шири друштвени значај свеобухватног приступа прикупљању и обради података у вези са пандемијом Ковид-19, поједине међународне организације издале су генералне смернице за њихово чување и омогућавање приступа. Унеско је кроз програм *Сећање на свет* и декларацију *Претварање претње Ковид-19 у прилику за већу подршку документарном наслеђу* исказао спремност да подржи све државе чланице које желе да сачувају податке о пандемији. У том правцу је дао препоруке за очување и приступ документарном наслеђу и истакао три кључне ставке које захтевају одговорност међу државама чланицама, институцијама памћења и грађанима, а као одговор на пандемију Ковид-19:

- јачање националне и међународне сарадње у очувању и доступности документарног наслеђа. То се постиже путем мреже националних и регионалних организација Унеско програма *Сећање на свет* и сарадњом са партнерима као што су Међународна федерација библиотечких удружења и институција (*International Federation of Library Associations and Institutions*), Међународни архивски савет (*International Council on Archives*) и др.;
- државе чланице Унеска морају да повећају улагања у очување и доступност документарног наслеђа. Архиви су показали огромну отпорност настављајући са радом путем бесплатних онлајн изложби, стављајући на

²¹ Group of Authors, *The COVID decade: Understanding the long-term societal impacts of COVID-19*, London: British Academy, 2021, стр. 53 <https://www.thebritishacademy.ac.uk/publications/covid-decade-understanding-the-long-term-societal-impacts-of-covid-19> (приступљено 21. октобра 2021)

²² <https://www.cessda.eu/Covid-19> (приступљено 26. новембра 2021)

располагање дигитализоване копије и ефикасно сарађујући са грађанима на друштвеним мрежама. Међутим, кључно је да се архивима обезбеде ресурси и права неопходна за прикупљање материјала како из званичних евиденција, тако и из ширег друштва, онлајн и ван мреже. Једино на тај начин они могу да прикупе што потпунију документацију о пандемији Ковид-19;

- повезаност и доступност услуга архива јавности како би се истраживачима и научницима омогућио приступ документима и подацима о пандемијама некад и сад.²³

Радна група за архиве и људска права Удружења латиноамеричких архива (*Asociacion Latinoamericana de Archivos*) и секција за архиве и људска права Међународног архивског савета (*International Council on Archives*) неке су од организација које су дале подршку Декларацији Унеска *Претварање претње Ковид-19 у прилику за већу подршку документарној баштини* и проширили Декларацију:

- током пандемије Ковид-19 архиви су одговорни за очување и одржавање записа;
- информацијама се мора управљати правилно; потребно је изградити инфраструктуру за солидну електронску администрацију која гарантује добро управљање и права грађана;
- приступ квалитетним и тачним информацијама од посебног је значаја;
- транспарентност која омогућава контролу владиних аката од стране друштва укључујући и њену одговорност у заштити личних слобода и остваривању социјалних права у контексту борбе против вируса. Већа транспарентност доприноси побољшању поверења грађана у институције што је од посебне важности за време пандемије Ковид-19.²⁴

ЗАКЉУЧАК

Гледајући даље од тренутне кризе морали бисмо да признамо да уобичајено чување података какво смо познавали до сада услед пандемије Ковид-19 неће бити одржив модел за нашу будућност. Претходна искуства упозоравају да брзо и у што краћем року морамо реаговати како би огроман број информација и података био сачуван. Осетљивост података које свакодневно добијамо о пандемији Ковид-19 захтевају да обезбедимо правилне евиденције најпре због објективног и тачног информисања становништва о пандемији а затим и због све већег броја истраживања.

Поред обезбеђивања тачног и правилног прикупљања података о пандемији Ковид-19 важно је и прикупљање и чување веб-записа. Побољшање приступа записима и документима на мрежи је једини прави одговор на изазове пандемије

²³ <https://en.unesco.org/news/turning-threat-covid-19-opportunity-greater-support-documentary-heritage> (приступљено 21. октобра 2021)

²⁴ Corporate author, *The role of archives in the COVID 19 crisis: a perspective from the protection of human rights*, https://www.ica.org/sites/default/files/the_role_of_archives_in_the_covid_19_crisis.pdf, 11. Децембар 2021

Ковид-19, а који подразумева период друштвеног дистанцирања и физичког ограничења. Архиви раде на повећању опсега дигитализованих записа и могућности што једноставнијег приступа истим.

Такође, од посебне важности је и финансијска подршка државе, као и потреба да се укључи што већи број стручњака који ће помоћи да се развије системски програм који може олакшати спровођење веб-архивирања и на тај начин омогућити да институције културе могу дугорочно да спроводе свеобухватна претраживања веб-домена.

Повезаност података и долажење до заједничких решења постиже се кроз јавно ангажовање и партнерство са локалним, националним и међународним групама ради дељења података и долажења до заједничких решења.

На крају, приступ документима путем интернета захтева од запослених у архивима да са посебном пажњом раде на законским оквирима и обезбеђивању културне баштине једног народа.

РЕЗИМЕ

Искуства настала као резултат претходних пандемија помогле су у годинама пандемије Ковид-19 да институције културе развију одређене механизме као одговор на такве ситуације. У складу са препорукама Министарства културе и информисања Републике Србије институције културе, а међу њима и архиви, омогућиле су становништву доступност својих садржаја путем интернет-презентација и друштвених мрежа. Свој рад архиви су учинили доступним јавности путем сајтова, објављивањем издања часописа на интернету, а велики број институција културе се прикључио појединим порталима који имају за циљ да се на једном месту објаве информације из свих области културних делатности. Велики број међународних организација, увиђајући шири друштвени значај свеобухватног приступа прикупљању и обради података у вези са пандемијом Ковид-19, издале су низ предлога и смерница за њихово чување и заштиту. С обзиром да ће последице пандемије бити дуготрајне, важно је да архиви уоче значај чувања и правилног управљања подацима и документима о пандемији Ковид-19.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Group of Authors, *The COVID decade: Understanding the long-term societal impacts of COVID-19*, London: British Academy, 2021, 53.
- <https://www.thebritishacademy.ac.uk/publications/covid-decade-understanding-the-long-term-societal-impacts-of-covid-19> (приступљено 21. октобра 2021)
- Јазић, Александар. *Утицај ванредних ситуација на појединца и његово окружење*, Безбедност, Београд, 2017, вол. 59, 119-141.

- Crosby, Alfred W. *America's Forgotten Pandemic: The Influenza of 1918*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.²
- Corporate author, *Socio-economic impact assessment of Covid-19 to cultural and creative sectors in Serbia*, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374798> (приступљено 11. новембра 2021)
- Corporate author, *The role of archives in the COVID 19 crisis: a perspective from the protection of human rights*,
- https://www.ica.org/sites/default/files/the_role_of_archives_in_the_covid_19_crisis.pdf (приступљено 11. децембра 2021)
- Pettigrew, Eileen. *Silent Enemy: Canada and the Deadly Flu of 1918*, Regina: Western Producer Prairie Books, 1983.
- Reece, S. et al., *The UK's multidisciplinary response to an Ebola epidemic*. Clin Med (London) 2017;
- <https://www.rcpjournals.org/content/clinmedicine/17/4/332> (приступљено 23. новембра 2021)
- Spinney, Laura. Rider, Pale. *The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World*, New York: Public Affairs, 2018.
- Службени гласник Републике Србије, бр. 6/2020.
- <http://arhivisticodrustvosrbije.org.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)
- <https://archive-it.org/organizations/350> (приступљено 18. новембра 2021)
- <https://arhivpozarevac.org.rs/IzdavackaDelatnost.html> (приступљено 21. октобра 2021)
- <https://arhivsrbijske.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)
- <https://arhivsrbijske.rs/novosti/125/kompletna-objava> (приступљено 11. децембра 2021)
- <https://arhivvojvodine.org.rs/sr/desavanja/desavanja-arhiv/1445-pokrenut-portal-arhivum> (приступљено 25. октобра 2021)
- <https://en.unesco.org/news/turning-threat-covid-19-opportunity-greater-support-documentary-heritage> (приступљено 21. октобра 2021)
- <https://kultura.rs/> (приступљено 11. децембра 2021)
- <https://kultura.gov.rs/tekst/250/republicke-> (приступљено 11. децембра 2021)
- <https://kultura.gov.rs/vest/1637/preporuka-ustanovama-kulture-da-se-gradjanima-srbije-omoguci-dostupnost-digitalnih-sadržaja.php> (приступљено 11. децембра 2021)
- <https://suarhiv.co.rs/> (приступљено 21. октобра 2021)
- <https://www.cessda.eu/Covid-19> (приступљено 26. новембра 2021)
- <https://www.digitalnasolidarnost.gov.rs/> (приступљено 25. октобра 2021)

Mirjana BOGOSAVLJEVIĆ, MA

RECORDS ON COVID-19 PANDEMIC AND HOW TO PRESERVE THEM

Summary

In the years of the Covid-19 pandemic the experiences resulting from previous pandemics have helped cultural institutions develop certain mechanisms in response to such situations. In accordance with the recommendations of the Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia, cultural institutions, including archives, have provided the access to their content through Internet presentations and social networks. The archives have made their work available to the public through websites, by publishing magazines on the Internet, in addition to that many cultural institutions have joined certain portals that aimed to publish information from all areas of cultural activities in one place. Recognizing the wider social significance of a comprehensive approach to the data gathering and processing of data related to the Covid-19 pandemic, many international organizations have issued a number of proposals and guidelines for their preservation and protection. Taking into consideration that the consequences of the pandemic will be long-lasting, it is important for the archives to notice the importance of preserving and properly managing the data and documents related to the Covid-19 pandemic.